ИГТИСАДИЈЈАТ ВӘ ИГТИСАДИ МҮНАСИБӘТЛӘР

САҺИБКАРЛЫҒЫН ИНКИШАФЫНЫН ТӘНЗИМЛӘНМӘСИНИН БӘ'ЗИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

И.Д.АББАСОВ,

Азәрбајҹан Республикасы Кәнд Тәсәррүфаты Назиринин биринҹи мүавини, игтисад елмләри намизәди

Өлкә игтисадијјатынын базар мүнасибәтләринә кечдији вә әввәлки истеһсал аһәнкинин позулдуғу индики шәраитдә кәнд тәсәррүфаты мәһсулларынын истеһсалыны артырмаг вә әһалинин мадди рифаһ һалыны јахшылашдырмаг үчүн кәнддә саһибкарлыг фәалијјәтинин дөвләт тәрәфиндән тәнзимләнмәсинә бөјүк еһтијаҹ дујулур. "Саһибкарлыг фәалијјәти һаггында" Азәрбајҹан Республикасынын Ганунуна әсасән дөвләт саһибкарлыг фәалијјәтини ганунвериҹилик, инзибати-һүгуг, бүдҹә, верки вә пул-кредит системләри илә тәнзимләјир. Республика рәһбәрлијинин јүрүтдүјү аграр сијасәт, бу саһәдә көрүлән мәгсәдјөнлү тәдбирләр өлкәдә аграр ислаһатларын даһа да дәринләшмәсинә вә саһибкарлыг фәалијјәтинин инкишафына имкан јарадыр. Дөвләт саһибкарлыг фәалијјәтинин сүр'әтли инкишафыны тә'мин етмәк үчүн ардыҹыл тәдбирләр системи вә күзәштләр мүәјјән едир. Тәкҹә Республика Президенти тәрәфиндән бу ваҹиб мәсәләјә даир 1999-ҹу илдә үч дәфә 7 декабр, 22 март вә 9 нојабр тарихләрдә мүвафиг Фәрманлар имзаланмышдыр.

Кәнддә јени јаранмыш өзәл гурумлар тәрәфиндән мәһсул истеһсалынын артырылмасына көмәк мәгсәди илә дөвләт бир сыра тәдбирләри бүдҹәнин имканлары чәрчивәсиндә өз үзәринә көтүрүр. Белә ки, 1999-ҹу илин дөвләт бүдҹәсиндә "Фермер тәсәррүфатларына кредит күзәштләри фонду" нәзәрдә тутулмушдур. Фондун бөлүшдүрүлмәси вә истифадә едилмәсинә даир Азәрбајҹан Республикасы Назирләр Кабинетинин 1999-ҹу ил 9 нојабр тарихли 3 нөмрәли гәрары илә тәсдиг едилмиш Әсаснамәјә көрә һәмин фондун вәсаити фермерләрә инвестисија лајиһәләри үзрә ајрылан кредитләрә һесабланмыш кредит фаизләринин гисмән өдәнилмәсинә јөнәлдилмишдир.

Азәрбајҹан Республикасы Президентинин "Аграр саһәдә ислаһатларын сүр'әтләндирилмәсинә даир бә'зи тәдбирләр һаггында" 1999-ҹу ил 22 март тарихли Фәрманы илә кәнд тәсәррүфаты мәһсуллары истеһсалчыларынын торпаг веркиси истисна олмагла дикәр веркиләрдән беш ил мүддәтинә азад едилмәси вә бу веркиләрә көрә борҹларынын силинмәси мәсәләсинә бахылмасы Азәрбајҹан Республикасынын Милли Мәҹлисинә тәклиф едилмиш, Милли Мәҹлис исә өз нөвбәсиндә мүвафиг Ганунлар гәбул етмишдир.

Силинән верки борҹлары дедикдә совхозларын, колхозларын вә кәнд тәсәррүфаты мәһсулларынын истеһсалы илә мәшғул олан дикәр һүгуги вә физики шәхсләрин (е'мал мүәссисәләриндән башга) бүдҹәјә һесабланмыш веркиләр үзрә бүтүн борҹлар, о ҹүмләдән мәнфәәтдән верки, әлавә дәјәр веркиси, торпаг веркиси, әмлак веркиси, Дөвләт Јол Фондуна веркиләр, әмәк һаггындан тутулан кәлир веркиси, һабелә бу веркиләрә һесабланмыш пенија вә тәтбиг едилмиш санксијаларынын 23 апрел 1999-ҹу ил тарихәдәк, јә'ни мүвафиг Ганун гүввәјә миндији күнәдәк өдәнилмәмиш һиссәси нәзәрдә тутулур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, вәтәндашларын һәјатјаны торпаг саһәләри үчүн һесабланмыш торпаг веркиси вә биналары үчүн һесабланмыш әмлак веркси бураја дахил дејилдир.

Бундан әлавә "Кәнд тәсәррүфаты мәһсулларынын истеһсалчыларына нефт мәһсулларынын күзәштли сатышы барәдә" Азәрбајҹан Республикасы Назирләр Кабинети 1999-ҹу ил 26 март тарихли 49 нөмрәли гәрар гәбул етмишдир. Һәмин гәрара әсасән 1999-ҹу илдә Азәрбајҹан Республикасында кәнд тәсәррүфаты мәһсулларынын

истеһсалында истифадә етмәк үчүн истеһсалчылара дөвләт бүдчәсинин һесабына күзәштли пәракәндә сатыш гијмәтилә 30 мин тон А-76 автомобил бензини, 120 мин тон дизел јаначағы вә 6 мин тон мотор јағлары сатылмасы нәзәрдә тутулмушдур. Республика рәһбәрлији тәрәфиндән һәјата кечирилән бу тәдбирләр кәнд тәсәррүфаты мәһсулларынын истеһсалчылары тәрәфиндән рәғбәтлә гаршыланмыш вә кәнддә саһибкарлыг фәалијјәтинин инкишафына мүсбәт тә'сир көстәрмишдир. Бунунла јанашы, аграр бөлмәдә ислаһатларын даһа да дәринләшмәси үчүн бөлмә үзрә комплекс тәдбирләрин һәјата кечирилмәсинә, јә'ни истеһсалла јанашы е'мал, тәдарүк вә хидмәт саһәләринин дә инкишаф етдирилмәсинә еһтијач вардыр. Һәмин саһәләр үзрә мөвчуд објектләрин јенидән гурулмасы, јениләринин јарадылмасы, аграр бөлмәдә хидмәт вә дөвләт нәзарәти функсијаларыны һәјата кечирән биткичилик вә бајтарлыг хидмәтләринин мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси лазымдыр. Саһибкарларын игтисади мәнафеләрини мүдафиә едән механизм формалашмалыдыр.

Бүтүн бу мәсәләләр Азәрбајҹан Республикасы Президентинин 1999-чу ил 9 нојабр тарихли Фәрманы илә тәсдиг етдији "1999-2000-чи илләрдә Азәрбајҹан Республикасында аграр ислаһатларын дәринләшдирилмәси вә кәнд тәсәррүфатында саһибкарлығын инкишафына көмәк көстәрилмәсинә даир Дөвләт Програмы"нда өз әксини тапмышдыр. Өлкәдә аграр ислаһатларын дәринләшдирилмәсинә дөвләт һимајәсинин әсас истигамәтләрини мүәјјән едән бу Програмда һәмин истигамәтләр үзрә көрүләчәк тәдбирләр, онларын ичрачылары вә ичра мүддәти конкрет олараг көстәрилмишдир. Дөвләт Програмында нәзәрдә тутулмуш әсас истигамәтләр ичәрисиндә аграр саһәдә әмлакын өзәлләшдирилмәсинин вә торпаг ислаһатынын 2000-чи илдә баша чатдырылмасыдыр. Һәгигәтән кечмиш колхоз вә совхозлара мәхсус әмлакы өзәлләшдирмәдән вә кәнд тәсәррүфаты мәһсулларыны истеһсал едән физики вә һүгуги шәхсләрин тәсәррүфатларында гисмән дә олса мадди-техники база јарадылмадан кәнддә саһибкарлыг фәалијјәтини инкишаф етдирмәк мүмкүн дејилдир. Бир сыра рајонларда ислаһат апарылан тәсәррүфатлара мәхсус әмлакын өзәлләшдирилмәси баша чатмаг үзрәдир. Лакин бә'зи рајон вә јерли аграр ислаһаты комиссијалары да вардыр ки, бу дөвләт әһәмијјәтли тәдбирә лагејд јанашырлар.

Әмлакын өзәлләшдирилмәсиндән данышыланда аграр бөлмәдә олан е'мал вә хидмәт мүәссисәләринин өзәлләшдирилмәсиндә јаранмыш кәркин вәзијјәт хүсуси олараг гејд едилмәлидир. Республика Кәнд Тәсәррүфаты Назирлијинин табелијиндә олмуш 557 е'мал вә хидмәт мүәссисәләринин өзәлләшдирилмәси аграр саһәдә апарылан дикәр ислаһат ишләри илә, хүсусилә торпаг ислаһаты илә мүгајисәдә хејли керидә галыр. Һәмин мүәссисәләрин чоху хејли вахтдыр ки, фәалијјәт көстәрмир, аваданлыгларын әксәр һиссәси көһнәлмиш вә ја там јарарсыз һала дүшмүшдүр. Мөвчуд е'мал вә хидмәт мүәссисәләринин әксәријјәтинин ифлич вәзијјәтдә олмасы вә јениләринин јарадылмамасы кәнд тәсәррүфаты мәһсулларынын истеһсалчыларына чох бөјүк зијан вурур. Истеһсал етдикләри мәһсул үчүн е'тибарлы дахили базар олмадығына көрә истеһсалчылар зәрәр чәкир, онларда тәкрар истеһсала мадди имкан вә саһибкарлыг фәалијјәтинә мә'нәви мараг кетдикчә азалыр. Она көрә дә аграр саһәдә е'мал вә хидмәт мүәссисәләринин өзәлләшдирилмәсинин тезликлә баша чатдырылмасы үчүн тәдбирләр көрүлмәли, онларын фәалијјәтинин бәрпа едилмәси вә јени објектләрин тикилмәси үчүн узунмүддәтли кредит ајрылмасы һәлл олунмалыдыр.

Дөвләт Әмлак Комитәсинин сәрәнҹамына верилмиш илкин үзүм е'малы заводларынын сон бир нечә илдә фәалијјәт көстәрмәдији вә онларын хаммал базасынын олмадығыны нәзәрә алараг, онларын өзәлләшдирилмәсинин сүр'әтләндирилмәси мәсәләсинә аидијјаты үзрә бахылмалыдыр.

Республикамызда һәјата кечирилән

торпаг ислаһаты илә әлагәдар хүсуси мүлкијјәтә верилмәси нәзәрдә тутулан совхоз вә колхозларын 1,3 милјон һектар торпаг саһәси 790 мин аилә арасында пај нормасына ујғун бөлүшдүрүлмәлидир. 1999-чу илин нојабр ајынын 1-нә кими 724 мин аиләјә (91,7%) пај торпағына хүсуси мүлкијјәт һүгугуна даир Дөвләт Акты верилмишдир. Галан аиләләрә торпаг актларынын верилмәси Дөвләт Програмына әсасән 2000-чи илин биринчи рүбүндә баша чатдырылмалыдыр.

Торпаглар хүсуси мүлкијјәтә верилдикдән сонра јени мүлкијјәтчиләр торпагларын шорлашмасы, еррозијаја уғрамасы, технокен чиркләнмәси вә с. илә мүшајиәт олунан торпағын тәбии мүнбитлијинин итирилмәси кими мәнфи просесин гаршасынын алынмасына даим диггәт јетирмәли вә бунун үчүн дөвләт тәрәфиндән мәгсәдјөнлү тәдбирләр һәјата кечирилмәлидир. Дөвләтин мүстәсна мүлкијјәтиндә галан јај вә гыш отлагларында отарма режиминин дүзкүн тәтбиг едилмәси вә отлаг саһәләрин битки өртүјүнүн јахшылашдырылмасы үчүн комплекс тәдбирләр системи ишләниб һазырланмасы вә һәјата кечирилмәси дә диггәт мәркәзиндә олмалыдыр.

Һазырда республикамызда олан 1,45 милјон һектар суварылан әкин саһәсинин 266 мин һектардан чоху (18%) мелиоратив чәһәтдән гејри-гәнаәтбәхш вәзијјәтдәдир. Торпагдан истифадәчиләр тәрәфиндән әкинчилик мәдәнијјәтинә вә суварма технолокијасына әмәл едилмәси, шорлашмаја, батаглашмаја вә ерозијаја гаршы тәдбирләрин апарылмамасы нәтичәсиндә әкинә јарарлы торпаглар дөвријјәдән чыхмагдадыр. Бунун гаршысы вахтында алынмазса, чох чидди мәнфи нәтичәләр верә биләр. Она көрә дә Дөвләт Програмында суварылан торпагларын мелиоратив вәзијјәтинә вә судан истифадә олунмасына дөвләт нәзарәтинин һәјата кечирилмәси нәзәрдә тутулмушдур.

Кечмиш колхозларын, совхозларын вә дикәр кәнд тәсәррүфаты мүәссисәләринин истисмарында 56,5 мин км суварма каналы, 25,8 мин км коллектор-дренаж шәбәкәси, 107 миндән чох мүхтәлиф һидротехники гурғулар, 795 хырда насос стансијасы, 1900 субартезиан гујусу вә дикәр су тәсәррүфаты гурғулары олмушдур. Һазырда һәмин гурғуларын мүлкијјәт мәнсубијјәти дәгиг бәлли дејилдир. Дөвләт Програмында мүлкијјәт мәнсубијјәти дәгиг мә'лум олмајан тәсәррүфатдахили мелиорасија вә ирригасија системләринин мүлкијјәт мүнасибәтләринин мүәјјәнләшдирилмәси вә онларын мүвафиг субјектләрин балансына верилмәсинин тә'мин едилмәси дә нәзәрдә тутулмушдур.

Аграр бөлмәдә әмлакын өзәлләшдирилмәсини ләнкидән әсас амилләрдән бири ләғв олунмуш вә ја өзәлләшдирилмиш мүәссисәләрин вахты кечмиш банк ссуда вә дикәр борчларын талејинин бу күнәдәк һәлл олунмамасыдыр. Дөвләт Програмынын "Аграр саһәдә саһибкарлығын инкишафына дөвләт јардымы" бөлмәсиндә бу мәсәлә дә өз әксини тапмышдыр. Даһа доғрусу, кечмиш совхоз, колхоз вә дикәр кәнд тәсәррүфаты, һабелә мелиорасија вә ирригасија хидмәти мүәссисәләринин вахты кечмиш банк ссуда вә дикәр борчларын реструктуризасијасы вә өдәнилмәсини тә'мин едән тәдбирләр һәјата кечириләчәкдир.

Дөвләт Програмында һәмчинин аграр саһәдә идарәетмә системинин ислаһаты, кәндин сосиал инкишафы, аграр саһәнин елми, норматив-һүгуги, информасија тә'минаты вә кадр һазырлығы мәсәләләри илә бағлы көрүләчәк тәдбирләр дә нәзәрдә тутулмушдур.

Дөвләт Програмында мүәјјәнләшдирилмиш бә'зи тәдбирләрин һәјата кечирилмәси үчүн һазырда мүвафиг структурлар тәрәфиндән тәклифләр һазырланыр. Фикримизчә, нәзәрдә тутулан тәдбирләр комплексинин һәјата кечирилмәси аграр ислаһатларын сүр'әтләндирилмәсинә вә саһибкарлығын инкишафына тә'минат верә биләр.

